

niso mogoče samo različne, marveč celo nasprotujoče si razvojne poti, ki so v odkritem medsebojnem spopadu. Eno od takšnih predstavlja klasična protirevolucija, ki obnavlja staro ureditev. Toda če je ta nevarnost presežena, se spopad začne vsiljevati vnovič. Ena pot revolucionarnega razvoja vodi h krepitvi tistih prvih elementov socializma tako, da krepí demokratično vsebino, udeležbo delavcev pri upravljanju javnih zadev, »samoupravo« ali »samoupravljanje« družbe ter težnjo k »odmiranju« države. Nasprotna smer pa vodi k porazu teh možnosti, ki podlegajo revolucionarni državi in njeni birokraciji, ki se okrepi do te mere, da preseže vse, kar se je bilo zgodilo kdajkoli v preteklosti, ter se spremeni v nov zatiralski Leviatan.

V poglavju **Industrijski despotizem** nas Boffa opozarja na razprave o »azijskem načinu proizvodnje«, ki so doživele preporod konec petdesetih in v začetku šestdesetih let, kot tudi na teze avtorjev, ki povezujejo sorodnost med stalinskim despotizmom in družbami, ki se opirajo na azijski način proizvodnje.

V poglavju **Stalinizem po Stalinu in stalinizem zunaj ZSSR** si Boffa zastavlja dve vprašanji: vpliv, ki ga je imel stalinizem na komunistično gibanje po svetu, in ponavljanje nekaterih njegovih pomembnih značilnosti v drugih deželah. Boffa ugotavlja, da je bilo komunistično gibanje stalinistično v dolgem obdobju svoje zgodovine, v času, ki sega od začetka tridesetih vse tja v sredino petdesetih let. Stalinistično ni bilo samo zato, ker bi povzdigovalo avtoriteto Stalina in ker bi se v največji meri vključevalo v njegov »kult«; sprejelo je tudi njegovo vrhovno politično vodstvo ter privolilo v njegova pojmovanja, usmeritve in navodila. Boffa opozarja, da je že s tem nedvomno dana potreba po mednarodni in ne samo sovjetski analizi, ko gre za iskanje odgovora na vprašanje, kaj je bil in kaj je stalinizem.

V zaključnem poglavju — v **povzetku** — Giuseppe Boffa ugotavlja, da je izraz stalinizem ne glede na vse ugovore, katerih predmet je, koristen in upravičen, ker pomaga očrtati specifičen in pomemben zgodovinski pojav: pojav, ki ga ni moč preprosto izenačiti z boljševizmom, iz katerega se je rodil, in tudi ne s komunističnim gibanjem, ki je naslednji poganjek tega istega boljševizma, še manj pa s skupkom avtoritativnih vlad oziroma gibanj, ki so v našem stoletju tako pogostne. Ima namreč vrsto posebnih značilnosti; je izraz z vsebino, ki je že dovolj jasno začrtana, čeprav jo morajo raziskave še natančneje opredeliti. Pri tem Boffa pravilno ugotavlja, da bo potrebno še nemalo raziskovanj podrobne zgodovine stalinizma v konkretnem razvoju sovjetskega dogajanja — kljub temu — da dandanes njegove ključne trenutke poznamo mnogo bolje kot pred desetletjem ali dvema; naloga, ki je v največji meri odvisna od odprtosti in dostopnosti sovjetskega arhivskega gradiva. Pri tem naj dodamo, da slovensko oziroma jugoslovansko zgodovinsko pisanje ni na obrobju tega dogajanja, prav nasprotno, po zaslugi zgodovinskih raziskav in del dr. Marjana Britovška (Boj za Leninovo dediščino; Carizem, revolucija, stalinizem; Stalinov termidor), ki temeljijo na avtorjevem preučevanju sovjetskega arhivskega gradiva, sodi v sam svetovni vrh, kar je potrdil tudi mednarodni simpozij o Buharinu v Wuppertalu oktobra 1988.

Avgust Lešnik

Maurice Lever, **Povijest dvorskih luda**. Zagreb, Grafički zavod Hrvatske 1986; 245 strani.

Leverjevega dela, ki sem ga bral z velikim zanimanjem, kar nisem mogel odložiti, saj ga ne odlikuje samo ustvarjalen znanstven pristop z modernimi metodološkimi prijemi, temveč tudi čudovit in navdušujoč stil pisanja, ki mu ne manjka hudo-mušnih idej in humorja. Knjiga kronološko zajema v glavnem srednji vek in novi vek tja do 18. stoletja, ko je služba dvornih norčkov povsem izginila. Avtor nam v tem dolgem obdobju skuša predstaviti zanimive običaje — »praznovanja norcev« kot del vsakdanjega življenja; pojmovanje norosti (s pomembnim preobratom v času renesanse) in seveda slavne in manj slavne dvorne norčke, ki so služili francoskim kraljem. Naštejmo nekaj virov, na katere se opira avtor: računske knjige francoskega dvora, razne razprave sodobnikov, kronike, memoari, dnevniki, korespondenca, leposlovje, ikonografija itd. Težavnosti tovrstne raziskave pa ne predstavlja zgolj pomanjkljivo gradivo, temveč se mora zgodovinar osvoboditi tudi MITA kot sestavnega dela zgodovine norčkov, saj se je fikcija na nekaterih mestih tako ozko prepletla z realnostjo, da ju včasih sploh ne gre ločevati.

Na začetku avtor predstavlja zelo nenavaden ceremonial — »praznik norcev«. Ta običaj, ki izvira še iz poganskih časov, se je v srednjem veku obdržal še stoletja pod okriljem cerkve. Obstajalo je nekaj variant »praznovanja norcev«. Cerkvena hierarhija si je skoraj deset stoletij zamen prizadevala, da bi na kakršenkoli način pregnala iz duš vernikov ta poganski običaj, saj je bil le-ta pregloboko zakoreninjen v ljudski zavesti. Običaj je z uspehom ukinila šele politična (posvetna) oblast v 16. stoletju. Vzrok za ukinitvev običaja je seveda skrit globlje v pojavu renesanse, samo iz-

ginotje pa lahko označimo kot prenehanje enega izmed glavnih faktorjev srednjeveške duhovnosti.

Srednjeveška cerkev, ki je obsojala hlinjeno norost kot orodje posmeha, pa je nasprotno globoko spoštovala pravo norost. Cerkev takrat tudi ni imela tako namrščenega obraza kot si ga je nadela kasneje. Zнала se je smejeti. Avtor na tem mestu predstavlja tudi več primerov pajdašenja svetega z norostjo.

Proti koncu srednjega veka se je na prizorišču naše domišljije pojavilo neko bitje, katerega obraz je bil uokvirjen s kapo, opremljeno z oslovskimi ušesi in okrašeno z zvončki, v roki pa je držalo palico norčaka. Številni ikonografski dokumenti prikazujejo takšno podobo. Nekateri dvorni norčki, ki jih lahko večkrat zasledimo vpisane v sklop kraljeve menažerije, so od svojih donatorjev večkrat dobivali razkošna darila. Kostim norčaka, pogosto kopija ali ponaredek kraljeve obleke, simbolizira njegov položaj v odnosu do gospodarja. Norčki so predstavljali protivrednost vladarjeve oblasti — dvojno grotesko — obrnjeno sliko moči. Zezlo (le sceptre) in žezlo s kraguljčki (la marotte) imata iste attribute — samo simbolično vrednost. Vloge norčaka kot imaginarnega predstavnika v svetu igre (npr. šah, tarok) tudi ne gre zanemarjati, saj ne smemo pozabiti, da ravno on ruši logiko igre — je rušitelj, ki stalno postavlja pod vprašaj ureditev sveta.

Kolektivni norček pa se ne pojavlja samo v svoji konceptualni podobi ali kot zgolj ikonografska tema, temveč je enakovredno prisoten tudi v običajih in družbi. Norost v srednjem veku ne obiskuje samo cerkve in poslikane knjige, temveč prodira tudi v mesta ter sodeluje v vsakdanjem življenju skupnosti in družbe; na različnih mestih se pod njenim pokroviteljstvom ustanavljajo številne bratovščine. Bistveno je dejstvo, da tudi posvetni norček prekoračuje vzpostavljene vrednosti z obračanjem vsakdanjega. Norčkov niso vzdrževala samo mesta, temveč tudi številni cehi, srečamo pa jih tudi v šolah govornišтва, v vojski in v specialnih in strogo organiziranih bratovščinah.

V nadaljevanju avtor prehaja s kolektivnega norčaka na individualnega. Številni norčki so bili, vsaj v začetku, pravi slaboumneži, vendar se je med njimi vedno bolj vzpenjalo število komedijantov, ki so samo hlinili norost. Od renesanse dalje pa so vsi pripadali prav kategoriji komedijantov. Dvorni norčki izvirajo še iz najstarejših časov. Zanje je bistveno, da posedujejo moč porogljivosti in rušilnosti. V srednjem veku so norčki plemičev živeli v izredno ugodnih materialnih pogojih (razkošna garderoba, darila, služinčad). Poleg plačanih je obstajala še ena vrsta norčkov, ki bi jih lahko imenovali neodvisni. Preživljali so se z zabavanjem ljudi na vaških trgih, sejmihi, pri vstopih v gradove — kratka povsod, kjer so imeli priložnost pritegniti pozornost nase. To so bili nekakšni ljudski norčki, ker so zabavali siromašne.

Od 14. stoletja dalje se je položaj dvornega norčaka francoskih kraljev utrdil. Prej navadni plačani uslužbenci so za časa Filipa V. postali državni uslužbenci z naslovom, ki so ga nosili do smrti. Postali so torej institucionalni norčki, plačani iz kraljeve blagajne za vzdrževanje dobrega razpoloženja kralja. Skratka, norost se je premaknila na položaj institucije. Seveda je prazno mesto palice norčaka vedno pritegnilo številne kandidate. Fenomena ne pojasnjuje samo materialna korist, temveč je potrebno pomisliti tudi na številne privilegije, ki jih je užival norček, živeč ob vladarju. Zaradi velike konkurence ni mogel postati dvorni norček vsak, ki si je to zaželel. Fenomen dvornega norčaka zahteva posebne kvalitete, ki jih ne premore vsakdo. Dolgo se je verjelo, da sta bistvena pogoja za ta poklic telesna iznakaženost in duhovna zaostalost. Maurice Lever se ne pridružuje temu zastarelemu mišljenju. Grdost je zanesljivo v domeni pritlikavcev, medtem ko je umska zaostalost pri dvornih norčkih vse redkeje zastopana, dokler konec koncev popolnoma ne izgine. Služba dvornega norčaka sploh ni enostavna, temveč zahteva številne kvalitete in to zelo različne, ki jih redko srečamo zedinjene v eni in isti osebi.

Prva naloga dvornega norčaka je razvedrilo — zabava vladarja. Biti mora igralec, klovn, mimik, akrobat, plesalec, pevec, glasbenik — skratka, poskrbeti mora za totalen spektakel. Poleg komične nadarjenosti pa je umetnost dvornega norčaka vedno predpostavljala tudi dobro poznavanje ljudi, ali vsaj primerno zanesljivo intuicijo. Vendar vloga, ki jo ima dvorni norček ob kralju, ni podobna nobeni drugi (npr. sobar, dvorjan itd.). Burkaška norost dvora metaforično prestavlja patološko norost na polje smeha. Kraljevi norček lahko govori resnico samo na šaljiv način, ker mu je vsak drugačen način prepovedan. Dvorni norček si za ceno svoje zmedenosti pridobi svobodo govora. Hkrati par kralj — norček teatralizira na nek poseben način par gospodar — sluga, vladar — podrejeni. Dvorni norček zadržuje v bližini krone nekaj svoje kolektivne biti, v kateri se zbirajo ljudske pobude in težnje, in lahko bi dejali, da je dvorni norček nekakšno vezno tkivo med ljudstvom in oblastjo.

Začeniši z renesanso postaja norček bolj kot kdajkoli prej neke vrste mitološki junak, postavljen na pol poti med fikcijo in realnost. Marsikdo je npr. slišal za Chiscota, a nihče ne ve več zanesljivo, kdo je bil, ker bi v tem primeru moral izbirati med zgodovino in zgodovinskim romanom Alexandra Dumasa (Les quarantecinq, La

Dame de Monsoreau). Po Chicotovi smrti (1592), v času kralja Henrika IV., so postale naloge dvornih norčkov vse bolj politične. K temu je prav gotovo prispevala centralizacija in vzpon absolutizma, medtem ko je prejšnja fevdalna razcepljenost omogočala norčkovu protisilo roganja; omogočala mu je, da je predstavljal groteskno kopijo vladarja. V času absolutizma, še posebno za Ludvika XIV., pa sta moč in njeno izpodbijanje vse težje živeli vzporedno. V stoletju sončnega kralja se pojavi »religija uglajenosti«. To ni več doba, ko so si lahko norčki pod varstvom kape z zvončki dovolili najbolj nizkotne in najbolj mastne šale. Smeh se je začel izrojevati. Norček je polagoma izgubljal svojo univerzalnost, ki mu je v srednjem veku in v času renesanse omogočala, da pove prvobitno resnico o svetu in človeku. Istočasno je izgubljal tudi svojo moč osvoboditelja in obnovitelja. Njegova prisotnost ob kralju ne postavlja več pod vprašaj ureditve sveta; ni več šaljivi dvojnik kralja, njegova živa karikatura, njegov negativni odraz. Sončni kralj lahko vlada sam, brez ovir.

V stoletju razsvetljenstva je služba dvornih norčkov povsem izginila. Ker ni nobenih virov, ki bi nam ilustrirali to izginotje, M. Lever zaključuje, da je k temu prispeval sam tok dogodkov v procesih absolutizacije oblasti, torej vpliv zgodovinskih okoliščin in predvsem spreminjanje duhovne nastrojenosti. Danes ni več kraljev s plačanimi norčki, vendar fenomen norčka, kot ugotavlja avtor, še zdaleč ni povsem izginil. V nasprotju s prejšnjimi časi, ko je norček služil samo eni osebi, imamo danes opravka z norčkom celotne družbe — norčkom ljudstva.

So to morda današnji intelektualci ... Vsaj nekateri ... Qui sait!

Andrej Studen